

Innledning

En tendens i dagens barne- og ungdomslitteratur er fokuset på alvorlige temaer som narkotikamisbruk, psykisk sykdom, mobbing eller døden. Slike temaer har også blitt tatt opp i barne- og ungdomslitteraturen tidligere, men de siste åra har flere forfattere valgt å presentere disse alvorlige temaene med en humoristisk innfallsvinkel. Dette er i og for seg heller ikke noe nytt fenomen. Man kan kanskje si at den danske forfatteren Ole Lund Kirkegaard var en av pionerene, med sin fortelling om Gummi-Tarzan fra 1975. I denne oppgaven skal jeg likevel konsentrere meg om bøker fra de siste ti åra. Først vil jeg presentere tre bøker, og deretter vil jeg drøfte hva som kan være årsakene til at humor er brukt som litterært virkemiddel i disse bøkene.

Hvilke bøker man oppfatter som humoristiske, er svært personlig, og det er også stor forskjell på hva som er humoristisk for barn og voksne. Det er vanskelig å definere hva humor er, og dette er det heller ikke rom for i denne oppgaven. Jeg har derfor gått ut ifra det jeg sjøl syns var humoristisk når jeg har plukka ut tre bøker som jeg mener har en humoristisk framstilling av alvorlige temaer. Bøkene har flere fellestrekk, men tar opp litt ulike temaer, og er delvis beregna på ulike aldersgrupper. På grunn av de begrensede rammene for denne oppgaven, har jeg valgt å konsentrere meg om én sjanger, nemlig romaner eller fortellinger for barn. Jeg har dermed utelatt bildebøker og ungdomsbøker, sjøl om det også innen disse sjangerne finnes eksempler på bruk av humor som litterært virkemiddel.

Presentasjon

***Når dinosaurer gråter* av Sverre Henmo**

Døden er temaet i Sverre Henmos bok *Når dinosaurer gråter* fra 2003. Vi blir kjent med en liten gutt, Martin, som opplever å miste en han var glad i, når bestefaren plutselig dør. Martin har mange tanker og spørsmål rundt døden og hva som skjer med bestefar nå. Vi får innblikk i Martins tanker, samtidig som vi hører hva de voksne i familien tenker og gjør. I boka følger vi livet den omvendte veien, det starter med bestefars død og ender med at Martin får en lillebror. I mellomtida har Martin også rukket å feire bursdag, sjøl om det ordentlige selskapet må utsettes på grunn av begravelsen. Ringen sluttes når Martin skal bestemme navn til den nye broren, og kaller han opp etter bestefaren.

Døden er ikke et tema man bør spøke med, i hvert fall ikke for små barn. Det er heller ingen antydninger til det i denne boka. Historien fortelles med varme og et forsiktig preg av humor, og de tegneserieliknende illustrasjonene av Bjørn Ousland bidrar også til et humoristisk preg. Alt det rare Martin tenker og lurere på, framstår i hvert fall for den voksne leseren, som humoristisk, og jeg vil anta at barn også vil oppfatte humoren i Martins oppfatninger av ting og i fortellermåten generelt.

***De tøffeste gutta* av Arne Svingen**

Arne Svingens bok *De tøffeste gutta* fra 2003, er utgitt i serien 10:12, og er dermed beregna på eldre lesere enn *Når dinosaurer gråter*. Hovedpersonen Modulf føler seg annerledes, og blir mobba på skolen. Han er imidlertid ikke et vanlig mobbeoffer. Modulf gir uttrykk for at han synes det er greit å bli mobba, og han har lært seg å takle hverdagen. Så kommer Lise flyttende og begynner i klassa til Modulf. Hun vil at Modulf skal ta igjen, og dermed begynner ting å skje med forholdet mellom mobberne Frank og Jørgen og offeret Modulf.

Mobbing er et alvorlig problem som i stor grad preger denne boka. I tillegg kommer forfatteren også inn på temaet døden. Faren til Modulf er død, og mora vil ikke fortelle noe om han. Til slutt får han likevel ut av henne hva som egentlig har skjedd, at faren tok sitt eget liv. Det reflekteres ikke mye rundt dette i boka, men det er et viktig sidetema. Sjøl om det er alvorlige ting som foregår, er denne boka både underholdende og morsom. Karakterene og hendelsene er framstilt med et humoristisk språk. ”På sitt beste fortel Svingen i ein effektiv og røff munter prosa, med ein autentisk dialog [...] Her ligg Alvoret under, men temaet får ei usentimental formidling [...]” skriver Tone Birkeland (2005 s. 346).

***Pitbull-Terje går amok* av Endre Lund Eriksen**

I boka *Pitbull-Terje går amok*, som kom ut i 2002, møter vi hovedpersonen Jim, og den slemme, sterke og feite gutten Pitbull-Terje. Jim er venn med de kule guttene i klassa, Kurt og Roger. Men så kommer Pitbull-Terje og bestemmer at han og Jim skal være bestevenner. Handlinga dreier seg etter hvert om kampen om en hemmelig bunkers, en kamp som fører Jim og Pitbull-Terje sammen. Det viser seg at de har mer til felles enn man skulle tro. Man kan kanskje si at vennskap er hovedtemaet i denne boka, men et annet viktig tema er hvordan det er å leve med ei mor som er psykisk sjuk. Mora til Jim har angst, og forfatteren skildrer godt hvordan dette påvirker hverdagen hans. Mobbing og alkoholisme er andre alvorlige temaer som boka kommer inn på. Likevel er ikke dette en alvorlig og trist bok. ”Med den naive, men tapre eg-forteljaren balanserer forfattere klokt og dyktig mellom frisk humor og bilde av

kompleks, kvardagsgrå røyndom for barn.” (Birkeland, Risa & Vold 2005 s. 347). Både i de alvorlige og de mindre alvorlige sekvensene i boka, skaper forfatterens valg av ord, bruk av underdrivelse og andre virkemidler en komisk framstilling av personer og hendelser. Ella K. Okstad er også med på å skape det humoristiske preget, med sine morsomme illustrasjoner.

Hvorfor er humor brukt som litterært virkemiddel i disse bøkene?

De tre bøkene jeg har presentert, er på mange måter ganske like. Alle handler om gutter som opplever vanskelige og alvorlige ting. Hovedpersonene innehar fortellerstemmen, og på den måten får vi et innblikk i deres hverdag, tanker og opplevelser. Sjøl om alle har et eller annet problem, enten det er sorg, mobbing, eller ei sjuk mor, har de stort sett en positiv innstilling, og i alle bøkene ordner ting seg mer eller mindre til slutt. Det fokuseres heller ikke ensidig på problemene, de utgjør bare en del av alt det som skjer. Med dette grunnlaget er det mulig å ta i bruk humor uten at det virker upassende, noe som kanskje ville vært tilfelle i andre sammenhenger. I det første kapittelet i Pitbull-Terje går amok, blir vi kjent med mora til Jim. Jim spør mora: ”- Har du mye angst i dag? - Å, jeg har så jeg klarer meg. Mange mødre eier ikke humoristisk sans. Det gjør mamma. Hun kan spøke om alt.” (Eriksen 2002 s. 6). Dette er et godt eksempel på hvordan humoren integreres på en naturlig måte, sjøl når temaet er så alvorlig. Forfatterne har skapt personer som har evne til å undre seg og reflektere over problemene, og som har en god porsjon sjølironi. Dette gjør at humoristiske virkemidler faller naturlig inn. I *Når dinosaurer gråter* forteller Henmo om Martins tanker om døden på en slik måte at det blir humoristisk, som i dette eksemplet:

”Hvordan får han puste hvis det er lokk på, tenkte jeg, men så husket jeg at man ikke puster når man er død. Det er det som er å være død. Jeg holdt pusten litt for å prøve, men jeg følte meg ikke død.” (Henmo 2003 s. 16).

Humor brukes gjennomgående i alle de tre bøkene, og ikke bare når det handler om alvorlige problemer. Her er et eksempel fra når Jim skal på fest:

”Jeg kan høre musikken dunke på lang avstand. Jeg tror det er heavy metal. Når man blir ungdom, begynner man visst å like sånn musikk. Det er noe med puberteten. Da skjer det så mye rart. Blant annet med ørene.” (Eriksen 2002 s. 50).

Humor treffer målgruppa

Bøker som dreier seg om alvorlige problemer, kan fort bli triste, tunge og vanskelige å komme igjennom. Humoristiske innslag letter opp i alt det triste og gir små pusterom, noe som er spesielt viktig når det er barn som er målgruppa. Mange barn liker humoristiske bøker, men ikke like mange ville lånt en trist og alvorlig bok om for eksempel psykisk sjukdom. Barn kan lære mye av å lese de bøkene jeg har brukt som eksempler. Bruken av humor ødelegger ikke for innholdet, det fungerer heller som et lokkemiddel, slik at bøkene tiltrekker seg lesere som kanskje ellers ikke ville ha lest noe om døden eller andre alvorlige temaer. Alle forfattere er interessert i at bøkene deres skal bli lest, og mange prøver å tilfredsstille leserens krav. Dette er nok en viktig grunn til at humor brukes som litterært virkemiddel i disse bøkene. At bøkene fenger og er underholdende og morsomme, er svært viktig for at barn skal ha lyst til å lese dem. Spesielt tror jeg dette gjelder gutter. Å få gutter til å lese bøker, er et viktig satsningsområde i dagens samfunn. Jeg tror alle bøkene appellerer til gutter, også fordi de har gutter som hovedpersoner, men de passer også godt for jenter, fordi de tar opp temaer som alle kan kjenne seg igjen i.

Humor ufarliggjør problemene

Peter Lykke-Olesen (1988) skriver i sin artikkel "Humor er ikke det rene pjat: Om humor og børnelitteratur", at humor kan være både undertrykkende og utviklende. Undertrykkende blant annet "[...] fordi den kan virke problemforflygtigende og problemfortiende ; frem for at gribe alvorligt fat om konflikten og samle interessen og opmærksomheden om dén, laves der sjov med modsætningerne, så man i stedet får et uforpligtende og indholdsløst latterfællesskab." (s. 147). Lykke-Olesen snakker her om en bagatellisering av de problemene eller konfliktene boka dreier seg om. Ved å bruke for mye humor, bruke den i feil sammenheng eller på feil måte, kan nok resultatet bli en slik undertrykkelse. Det ser ikke ut til at dette er tilfelle i bøkene jeg har sett på, sjøl om jeg ikke har hatt mulighet til å gjøre noen dyp analyse av dem. Her har nok humoren heller en utviklende funksjon, ved at den "[...]giver mulighed for på en ikke-aggressiv og derfor tilsyneladende ufarlig måde at håndtere problemer og konflikter med bruddene på de gængse regler." (s. 147). I dette eksempelet fra *De tøffeste gutta*, gjør Modulfs innstilling til mobbinga at skildringa blir humoristisk:

"En sjelden gang fikk jeg blåmerker eller blødde neseblod, så jeg prøvde å få dem til å tenke i mildere retning. Jeg foreslo at de kunne putte kroneis nedi nakken min eller låse meg fast i sykkelstativet, men da fikk jeg dodypping til det roterte i hodet og magen protesterte med gulping. Det kom stadig inn forslag, men alt ble galt når jeg foreslo noe selv. De hadde sine spesialområder og var ikke typene til å eksperimentere." (Svingen 2003 s. 10).

Sjøl om man kan le av dette fordi problemet er ufarliggjort ved hjelp av humor, forstår man også alvoret som ligger bak. Humoren er derfor ikke undertrykkende, men utviklende, fordi problemet skildres på en annen måte enn vi er vant til.

Humor gir et annet perspektiv

I artikkelen ”Humorn som bemästringsstrategi”, presenterer Lotta Linge ulike teorier om humorens funksjon. Hun skriver: ”Wolfenstein (1954) menar att det grundläggande motivet för humor är att transformera pinsamma och frustrerande erfarenheter till något lustbetonat – att skoja för att bemästra ångestsituasjoner.” (Linge 1997 s. 93). En humoristisk framstilling kan vende ting opp ned og få oss til å se problemer i et nytt lys. Barn kan gjennom å lese bøker få nye perspektiver og en bedre forståelse av hvordan andre har det. For lesere som sjøl sliter med et eller annet problem, kan det å lese om problemet på en humoristisk måte, føre til at de ser lysere på tilværelsen. Det hjelper alltid å se det positive i ting og ha sjølironi, og det er positivt hvis bøkene kan få barna til å innse dette. Det motsatte kan selvfølgelig også skje, at leseren føler at problemene ikke blir tatt på alvor, men i mine eksempler virker det som om forfatterne har funnet balansegangen mellom det alvorlige og det humoristiske. Flere av de eksemplene jeg allerede har gitt, viser dette. Her er et annet godt eksempel: ”Bestefar døde med tennene på. Det ville han ha vært glad for. Kanskje det var det siste han tenkte. At han var glad for at han i hvert fall hadde på seg tenner.” (Henmo 2003 s. 6).

Konklusjon

Det finnes flere mulige årsaker til at humor er brukt som litterært virkemiddel i de tre bøkene *Når dinosaurer gråter*, *De tøffeste gutta* og *Pitbull-Terje går amok*. Jeg tror en av de viktigste årsakene er så enkel som at barn liker humor, og derfor også humoristiske bøker. Ved å ”pakke inn” problemene i humor, får forfatteren presentert alvorlige temaer for nye lesere, noe som er svært viktig. En annen årsak, som henger sammen med den første, er at humor letter opp stemningen og gjør det alvorlige lettere å ta inn over seg. Dette er viktig for å få med seg leseren. Den humoristiske måten problemene er skildra på, kan også virke inn på lesernes tanker om problemene, og kanskje være til hjelp for barn som har det vanskelig. Sjøl om årsakene kan være mange, er det ikke sikkert at forfatterne har vært bevisst på dem under arbeidet med bøkene. De har likevel klart å skape gode, viktige og morsomme bøker som har noe å gi både til barn, ungdom og voksne.

Litteraturliste

- Birkeland, T., Risa, G. & Vold, K. B. (2005). *Norsk barnlitteraturhistorie*. Oslo: Samlaget.
- Eriksen, E. L. (2002). *Pitbull-Terje går amok*. Oslo: Aschehoug.
- Henmo, S. (2003). *Når dinosaurer gråter*. Oslo: Omnipax.
- Linge, L. (1997). Humorn som bemästringsstrategi. I: Berefelt, G. (Red.), *Barn och Humor* (s. 85-98).
Stockholm: Centrum för barnkulturforskning.
- Lykke-Olesen, P. (1988). Humor er ikke det rene pjat: Om humor og børnelitteratur. I: M. Jørgensen &
O. Pedersen (Red.), *Læsefeber: En bog om børnelitteratur* (s. 140-149). Århus: Kvan.
- Svingen, A. (2003). *De tøffeste gutta*. [Oslo]: Gyldendal.